

megegyezésre való törekvés helyett a parancsuralmi, hatalmi politizálás; a felelősségvállalás és az előrelátó döntés helyett az agresszív érdekvényesítés; a különféle társadalmi erők együttműködése helyett a versenyszellem és a harcias kihívás érvényesül; világméretűben a beleérző-együttérző, esztétikus-emocionális, valamint a számszerűsítő-logikus értelmi-rationális döntések együttműködése és szintézise helyett kizárólag az érdekracionalitás győzedelmeskedik. Az ellentétek egységét kereső és magasabb szintézisben feloldó gondolkodás helyett mindent elsöpör az analitikus-érvelő logika. Szembe kell szegülnünk azzal a téveszmével, hogy csak a megszámlálható és megmérhető dolgok tartoznak a valósághoz. Meggyőzően ki kell mutatnunk, hogy szubjektív tapasztalási folyamataink a valóságosságnak ugyanazzal a fokával bírnak, mint minden, ami az egzakt természettudományos módon kifejezhető.

Önmagában nem az a baj, hogy a két nem bizonyos kulturálisan kialakult viselkedésmintákban különbözik egymástól, hanem az, hogy *nem egyenrangú* félként tekintenek egymásra. Az általánosan elterjedt nézet szerint a nők nem vehetik fel a versenyt a férfikkal a feladók döntéshozatal, a racionális gondolkodás és a logika terén, ezért aztán kizárásuk az ilyen típusú feladatokról, döntésekből indokolt lehet. Számos feminista úgy gondolja, csak úgy lehet kivívni a nők egyenjogúságát, az egyenlő bánásmódot, ha a nők is követik azokat az érvényes és téves nézeteket, amelyek az ember felsőbbrendűségét hirdetik a természettel szemben és a logika és a racionalitás mindenhatóságát. Azokat a hagyományos férfiasnak nevezett tulajdonságokat kellene utánózniuk a nőknek, amelyek a férfiakat vezető pozícióba helyezik politikai, gazdasági és tudományos téren.

Ezt az álláspontot utasítja el az ökofeminizmus, miszerint ez a felfogás egy beteg társadalmi, gazdasági, politikai berendezkedésből eredő „normák” kritika nélküli követéséből ered. A „hagyományos női tulajdonságok” ugyanolyan fontosak, mint a férfias minták, csak ezek nem tudnak kifejeződére jutni, mert nincs meg az egyensúly a két nem egyenlőtlen társadalmi megítélése miatt. Ezek alapján kell újrafogalmaznunk a nőiség és férfiaság fogalmát, valamint a hozzájuk kapcsolódó egyéb fogalmakat, mint a természet és a kultúra fogalomköre, melyeket mindeddig csak ellentétpároként tudtunk elképzelni.

Meskó Kinga

A matriarchátustól a „Girl Power”-ig, avagy a nők társadalmi és a családban elfoglalt helyzetének alakulása

III. rész

A nők történelmében való utazásunk során a legutolsó állomásunk választójogért vívott harcos századforduló volt. A XX. század sem volt kevésbé hangos a női mozgalmaktól, melyek bár látszólag lecsendesedtek a választójog kivívása után, ám a '60-as és a '70-es években új erőre kaptak. A világháborúk következtében megváltozott a munkaerő-piaci helyzet, és a nők tömeges munkába állása megváltoztatta a társadalom képét, átgondolásra készítette többek között a hagyományos nemi szerepekről vallott nézeteket, a családon belüli munkamegosztási elveket.

Még egy kicsit az „első hullámról”

A feminizmustörténettel foglalkozók a XIX-XX. század fordulóján zajló választójogi mozgalmakat, az angol szüfrazettek akcióit, valamint a különböző jótékonyági, szociális, egyházakhoz kapcsolódó női szervezetek működését a feminizmus első hullámának nevezik. Ez utóbbiról relatíve kevés szó esik, ha a feminizmusról beszélünk, pedig a különböző adománygyűjtési akciók gyakorlatilag az egyedüli lehetőség volt arra, hogy a társadalom (vagy inkább a férfiak) megítélése szerint látványos, hasznosnak vélt tevékenységeket végezzenek. A női szerepből fakadó gondoskodás, mások megsegítése, azaz a társadalom által a nőkre ruházott feladatkörök teljesen összhangban álltak ezekkel a segítő szervezetekkel és akciókkal, éppen ezért engedhette meg a férfitársadalom a nőknek az ilyesfajta, a nyilvános szférában zajló aktivitást. A jótékonykodásban a polgárnők jártak az élen, eme tevékenység egyfajta átmeneti állapotot képzett az osztálykiváltságait féltő, férje hatalma alatt élő polgárnő és a munka világában élő, a közszférában aktívan tevékenykedő feleség státusa és közszférában való tevékenykedése között. A segítő szervezetek a feminizmus első hullámának mérsékelt vonalát képviselik, tagjai legtöbbször olyan nők, akik a polgári értékrendnek

megfelelően igyekeznek illedelmes és engedelmes „jókislányok” maradni, ugyanakkor tevékenységeik határát mindaddig kitolni, amíg lehet, ami még nem vált ki rosszállást a (férfi)társadalomból. A szüfrasztett-szintű radikalizmusig azonban soha nem ragadtatnák magukat.

A feminizmus első hulláma stabil alapot biztosított a későbbi események számára. A századfordulón létrejövő hálózatok bár vesztenek fontosságukból, miután a nőknek térben és időben is egyre szélesebb körben biztosítják a választójogot, ám nem tűnnek el teljesen, hiszen a jogi egyenlőség nem eredményezte a társadalmi, gazdasági egyenlőséget. Ezek a csatornák élednek újjá majd a '70-es években.

A munka világa

Az I. és a II. világháború gyökeres változásokat idézett elő a nőknek a közszférába való kilépésének tekintetében, s ennek a mozzanatnak a legfontosabb eleme a nők tömeges munkába állása. Az ipari termelés, legfőképpen a hadiipar bőszen szívta fel a szabad munkaerőt. A nők így járultak hozzá a háborús erőfeszítésekhez. Angliában például az első világháború után mintegy a nők háborús szerepvállalását elismerendő adták meg a 30 év feletti nőknek a választójogot. Hasonló példát találunk Szovjetunióban is. Az egyes résztvevő országokban a világháború után feltámadó, a nőknek választójogot követelő mozgalmak rendszeresen hangoztatták a nők háborús szerepvállalását, ezzel próbálták nyomást gyakorolni a döntéshozókra, több-kevesebb sikerrel.

Nagyon fontos kihangsúlyozni, hogy itt már nem pusztán a nők egy bizonyos társadalmi rétegét érintő és egy bizonyos életciklusában végzett kereső tevékenységéről van szó. A klasszikus polgári kritérium, azaz a feleség inaktivitása már csak emlék a legtöbb nő számára, csupán a legvagyonosabb családok engedhették meg maguknak, hogy megmaradjanak az egykeresős családmódelben. A nyugati társadalmakban egyre elterjedtebbé válik a kétkeresős családmódel. A háborúk alatt megüresedtek a besorozott férfiak munkahelyei, és így egyre több nő vállalt munkát, hiszen a kieső keresetet pótolni kellett.

A nők munkaerőpiacra való tömeges beáramlásával elkezdődik az a feszültség, ami abból fakad, hogy a nők a családon belül és a

munkavégzés során is helyt szeretnének állni, ám ez nem zajlik zökkenőmentesen, hiszen a kettő sok esetben nem egyeztethető össze, csak valamelyik oldal rovására. Mert amíg a nő csak az otthon szférájában létezett, egyféle feladatot kellett ellátnia. Ebben az új helyzetben viszont, amikor tömegével áramlanak be az üzemekbe, már meg kell osztania idejüket, két fronton követelnek tőlük helytállást, miközben a nők elsődleges feladatának még mindig a család ellátását tartja és tartatja a környezetük.

Az első és a második világháború után átmeneti foglalkoztatási krízisek következtek, megtorpant a női foglalkoztatás. Előtérbe került a férjzett nők foglalkoztatása, hiszen ez olcsóbb, mint a férfi vagy egyedülálló női munkabér, a férjzett nő keresete csupán kiegészítésként szolgál a férj keresetéhez. A munkáltatók ezt szem előtt tartván alkalmaztak inkább férjzett nőket. A két világháború közti Magyarországon a konzervativizmus lesz úrrá, a háború után a szigorú dogmákkal szemben enyhülést mutató egyház a 30-as évek elejétől újra vaskalopossá válik, a nő elsődleges feladatának a férj hűségét követését tekinti, a nő feleljen meg férje kívánságainak, és ezen túl az egyház egyoldalúan az anyaság eszményét hirdeti lépten-nyomon. Előfordulnak „tudományos” magyarázatok is, Dr. Lechner Károly orvos szerint „a nő érzelmi világának túlsúlya egész gondolkodásmódját meghatározza”, éppen ezért tartja kívánatosnak bizonyos területek elzárását a nők elől. Emlékezhetünk, hogy az 1920-as numerus clausus a nők zárt számát is jelentette, melyet 1928-ban enyhítenek ugyan, ám később ismét szigorítják, és 30%-ban maximalizálják az egyetemi fakultáson a felvehető nők arányát.

A feminizmus „második hulláma”

A második világháború után a nyugat-európai országokban és az USA-ban a nők folyamatosan öntudatra ébredésének lehetünk szemtanúi. A feminista mozgalmakban egy olyan feszültség koncentráldott, mely abból származott, hogy a szokványos hétköznapi gyakorlat szűk területet (család, háztartás) jelölt ki a nők számára, s nem támogatta, sőt ellenezte annak bármilyen kiszélesítését. Egyre több dolog derült ki a korábban szentnek tartott otthonról, hiszen ez a nők számára már nem valamifajta meleg fészket jelentett, hanem sok esetben bezártságot, elszigeteltséget,

anyagi függést, vagy akár erőszak elszenvetését is. Mindehhez hozzájárultak olyan jelenségek, mint például az, hogy 1955-ben a nők a férfiak keresetének 63%-át kapták, azonos munkakörben. Az állam a különböző intézkedéseivel már a mozgalmak előtt is elősegítette és felgyorsíthatta volna a nemek közötti egyenlőtlenség problémájának orvoslását, ám könnyen belátható, hogy az állami intézkedések semmit sem értek volna a társadalom mentalitásának megváltozása nélkül, viszont ha az állam az irányelveivel példát mutat, ezzel hozzájárul a gondolkodásbeli változásokhoz, hiszen kinyilvánítja azt, hogy mit tart kívánatosnak. Az USA-ban különös színezetet öltött mindez, hiszen az '50-es és '60-as években a különböző polgárjogi majd később háborúellenes mozgalmak egyre aktívabb megjelenése már jelezte, hogy a demokrácia átalakítást igényel.

A feminizmus ideológiája férfiak és nők egyenlőségét hirdette, ez az egyenlőség magában foglalta a jog, a képességek és a lehetőségek egyenlőségét. A feminizmus megjelenése igen intenzív viták tárgyát képezte (és képezi azóta is), mikor olyan látványos és radikális megmozdulásokban öltött testet, mint a hírhedt melltartóégetés Párizsban, Miss America temetése Chicagóban, vagy „A hasam az enyém” felirattal való felvonulás. Az emberek fejében a mai napig megfigyelhető, hogy a feminizmus szó hallatán automatikusan a radikális szárnnyal azonosítják a mozgalmat, holott a feminizmusnak számtalan ága van. Az előbb említett radikális feminista megnyilvánulások arra akarták felhívni a figyelmet, hogy a nők nem rendelkeznek szabadon önmaguk felett, hatalmas társadalmi nyomásnak vannak kitéve, és követelik azt a szabadságot, melytől megfosztva érzik magukat.

A nők visszaütötték a hagyományos szerepeket, és azonos jogokat, státust követeltek a férfiakkal, mind a foglalkoztatás, mind a bérek terén. 1963-ban jelenik meg Betty Friedan *The Feminine Mystique* (A női csoda) című könyve,

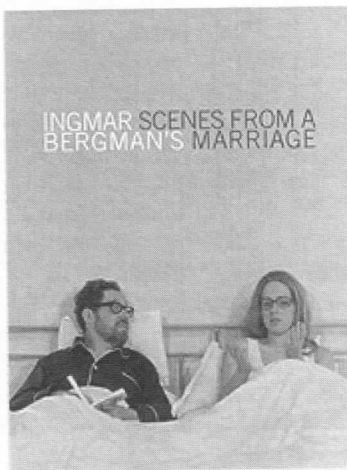
amely az úgynevezett „név nélküli problémát” részletezi, és a modern feminista mozgalmak alapművévé teszi a kiadványt. Friedan az, aki 1966-ban megalapítja az Országos Nőszervezetet (National Organization for Women) az USA-ban, és 1970-ig az elnöki pozíciót is betölti. A szervezet célja, hogy a munkavállaló nők lobbizhassanak a nemi diszkrimináció megszüntetéséért. Az önkéntes női csoportok gombamód szaporodtak, ezekben a közösségekben a nők megtanultak vitázni, a nyilvánosság előtt szerepelni, hatékonyan szervezkedni, olyan készségeket elsajátítva, melyekre addig otthon nem volt szükségük. A különböző nőgyűlésekre járó nők száma gyorsan nőtt, és ez kellően sokkolta a társadalmat. A feminista mozgalmak szervezettségét mutatja, hogy tevékenységük nyomán óvodák, bölcsődék jöttek létre, ezzel is segíteni próbálták a nők munkavállalását.

Bár az alkotmánymódosításig nem jutottak el a mozgalmak (törekvések voltak, de a kívánatos 38 állam helyett 35 hagyta jóvá a módosítási indítványt), végül sikerült olyan törvényeket kicsikarni, melyek büntették a nők diszkriminálását a munkaerőpiacon, az oktatás területén. A gyakorlatban azonban a mai napig létezik az üvegplafon jelensége, azaz hogy a nők a szakmai előmenetel során képtelenek egy bizonyos ponton tovább jutni, ami megakadályozza, hogy magasabb pozícióba kerüljenek.

Európában a feminizmusnak már sokkal inkább mérsékelt változatával találkozunk. Szinte egyáltalán nem találunk férfiellenes kirohanásokat, amelyek például az USA-ban rendszeresek voltak, sokkal inkább törekedtek arra, hogy a nők egyenlőségének fontosságát a férfiakkal is megértessék, és a két nem együttesen követelje a nők helyzetének javítását. Az angol feminista mozgalom szervezettebb és egységesebb volt az amerikaiénál, és ez nem csak a szüfrasset-mozgalomnak, hanem az igen komoly hagyományokkal rendelkező angol civil társadalomnak is tulajdonítható.

Szexuális forradalom

A szexuális forradalom gyakorlatilag egy időben

Ingmar Bergman - Jelenetek egy házasságból

zajlott a feminista mozgalmakkal, s kölcsönösen hatottak egymásra. Kezdetének 1960-at tekinthetjük, ekkor jelenik meg ugyanis az első fogamzásgátló tabletta (Searle) az USA-ban. A fogamzásgátló tabletta hatalmas szabadságot jelent a nő számára, hiszen valóban szabadon rendelkezhet testével. Egyes feminista szerzők ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy a tabletta elsősorban nem a nőket, hanem a férfiakat szabadította fel, hiszen a gyógyszer miatti kényelmetlenségeket vagy kockázatokat egyedül a nőknek kell vállalni, a védekezésből a férfiak egyáltalán nem veszik ki a részüket. A radikális feministák kijelentették, hogy a heteroszexualitás erőszak, a férfiak nőket elnyomó eszköze, s ezért kerülendő. Arra a felvetésre, hogy akkor vajon a nők mégis miért élvezik, ha erőszakon alapul, azt válaszolták, hogy azért, mert a nőket úgy szocializálták, hogy élvezzék. Tudományos vizsgálatokkal nem tudták alátámasztani görcsös és férfigyűlölettől fröcsögő érvelésüket... A tabletta engedélyezése egyébként szinte minden országban óriási erkölcsi és politikai vitákat kavart. A legtöbb állam a népességrobbanás elvi lehetőségének meglobogtatása után bólintott rá az engedélyezésre, a nők testük feletti kontrolljának kiharcolása sehol sem nyomott a latba. Ez utóbbit csupán látnes következménynek tekintették a politikusok. A tablettát szedők aránya gyengén ugyan, de növekvő tendenciát mutatott. Az első fogamzásgátlók magas hormontartalma, kellemetlen mellékhatásai sok nőt tartottak távol a használattól, és inkább az óvszert vagy a megszakított közöülést használták fogamzásgátlási módszerként. A tabletták folyamatos tökéletesedése viszont egyre több nőt nyert meg magának.

Az abortusz a legtöbb országban büntetendő cselekménynek számított a feminista mozgalmak előtt (a katolikus Írországból mind a mai napig az), s egyedül csak egészségügyi okokból engedélyezték (néhol még azért se). Bár egyre többen bocsánatos bűnnek vagy bevett születésszabályozó módszernek tartották, a törvény vasszigora mind az „angyalcsinálóra”, mind az igénybevevő nőre kérlelhetetlenül sújtott le. Az abortusztörvényt a nyugati országokban az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején reformálták meg. 1973-ban az USA-ban precedensértékű döntés született egy perben a bíróság ugyanis kimondta, hogy a terhesség korai szakaszában a nők személyiségi

joga hatálytalanítja az egyes államokban érvényben lévő abortusztörvényeket. Érdemes idézni Pierre Trudeau kanadai elnököt, aki 1969-ben így indokolta liberális reformcsomagját: „az államnak semmi keresnivalója az ország hálósobáiban”.

Egy kis szociolingvisztika

Érdekes tényre hívja fel a figyelmet az Oxford Guide to British and American Culture című könyv. A feminizmus – írják – jó néhány változást eredményezett az angol nyelvben. Számos foglalkozást megjelelő szót „nemtelenítettek”, így lett a policeman-ból (rendőr) police officer vagy a chairman-ből (elnök) chairperson. A férfialany jelölésére szolgáló „he”-t ma már ritkán használják olyan esetekben az alany jelölésére, amikor az lehet férfi és nő is. Helyette a „he/she” vagy a „(s)he” jelölést használják. A hajadonokat jelölő Miss és a férjezett nőket jelölő Mrs előtagok helyett a Ms-t használják, így nem derül ki az illetőről, hogy férjezett-e vagy sem, és nem tudják ez alapján diszkriminálni.

Ha az angol-magyar/magyar-angol fordításokat figyeljük, akkor felfigyelhetünk arra a jelenségre, hogy az „ember” szavunkat az angolban nem human-nek, hanem többnyire man-nek, azaz férfinak fordítják, és ha alanyként fordul elő, akkor is inkább használják a „he”-t, mint a „he/she” változatot. És ugyanez érvényes visszafelé, a „man”-t sűrűn fordítják „ember”-nek...

A KisTáska következő számában további érdekességek derülnek ki a szexuális forradalommal kapcsolatban, bemutatjuk a feminista mozgalmakban végbemenő változásokat és konfliktusokat, és megvizsgáljuk a nők helyzetét az államszocializmusban.

Gregor Anikó

Akiket a téma bővebben érdekel:

Angus McLaren: Szexualitás a 20. században Budapest, Osiris Kiadó, 2002

Simone de Beauvoir: A második nem Budapest, Gondolat Kiadó, 1969

Oxford Guide to British and American Culture, Oxford University Press, 2001

Lévai Katalin: Feminizmustörténet I-II-III. Esély, 2000/1; 2000/2; 2000/5 (megtalálható még: www.szaochalo.hu)

Luisa Passerini: A nők és a feministák története Budapest, Balassi Kiadó, 2003